

Αριστοτέλης : Περί μελαγχολίας

Απο το βιβλίο «Μελαγχολία και Ιδιοφυία » εκδόσεις «Άγρα»

Απόδοση: Σάββας Μπακιρτζόγλου, ψυχολόγος-ψυχαναλυτής.

Σύνοψις: Τα «Προβλήματα», μια συλλογή από σύντομες φυσιολογικές πραγματείες στον τύπο των ερωταποκρίσεων, συμπεριλαμβάνονται στο Corpus των έργων του Αριστοτέλη. Το 30^ο Πρόβλημα αρχίζει με τη διερεύνηση της σχέσης μελαγχολίας και ιδιοφυίας. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι οι «περιττοί», όσοι δηλαδή διέπρεψαν στη φιλοσοφία, στην πολιτική, στην ποίηση και τις τέχνες ήταν μελαγχολικοί. Στον δειγματολογικό κατάλογο πρώτος μνημονεύεται ο Ηρακλής, και ακολουθούν ο Λύσανδρος ο Λακεδαιμόνιος, ο Αίας ο Τελλαμώνιος, ο Βελλεροφόντης, ο Εμπεδοκλής, ο Πλάτων και ο Σωκράτης. Υπάρχουν επίσης ενδείξεις και για τη μελαγχολία του ίδιου του Αριστοτέλη. Εκτός όμως από τους μνημονευθέντες μελαγχολικοί ήταν και οι πλείστοι από τους ποιητές και τους «ένθεους» (Μάντις, Σίβυλλες). Σύμφωνα λοιπόν με τη διδασκαλία που αναπτύσσεται, η επικράτηση της μελαίνης χολής, εις βάρος των τριών άλλων χυμών, προσδίδει στο άτομο ιδιαίτερες ικανότητες και ενδυναμώνει τη δημιουργικότητά του αλλά βέβαια υπό την προϋπόθεση ότι η θερμοκρασία του προνομιακού αυτού υγρού βρίσκεται σε μια μέση κατάσταση. Αν η θερμοκρασία ανέβει υπερβολικά τότε προκαλεί μανικά συμπτώματα και στην αντίθετη περίπτωση καταθλιπτικά. Η σταθερή αστάθεια της μελαίνης χολής συνιστά μια «εύκρατον ανωμαλία» αποφαινόμενη συνάμα ευχή και κατάρα: οι μελαγχολικοί δεν είναι οπωσδήποτε άρρωστοι αλλά η φυσική τους κατάσταση στηρίζεται επί ξηρού ακμής.

Ο Κικέρων στο Tusculanae disputationes αποδίδει στον Αριστοτέλη την άποψη ότι όλοι οι ιδιοφυείς είναι μελαγχολικοί, αλλά και ο Σενέκας στο De tranquillitate animae αναφέρει πως κατά τον Αριστοτέλη η ιδιοφυία είναι ανάμικτη με την παραφροσύνη. Κατά τους σύγχρονους ερευνητές ο Αριστοτέλης άντλησε στοιχεία από το έργο του Θεοφράστου «Περί μελαγχολίας» το οποίο όμως έχει χαθεί.

Γιατί οι εξαιρετικοί άνθρωποι είναι μελαγχολικοί ; Δυο είναι τα **ακραία συμπτώματα** της μελαγχολίας: **η τρέλα** (η εκ-σταση) και τα **έλκη** .

Το έλκος είναι τραύμα του δέρματος ή του βλεννογόνου που συνοδεύεται από διάλυση του συνδετικού ιστού.

Η μαύρη χολή είναι δυνατό να προσβάλλει είτε τη σκέψη (τρέλα) είτε το σώμα (έλκη) ανάλογα με τη θύρα εσόδου που θα βρει. Κατά τον Αριστοτέλη η μελαγχολία συνδέεται με το κράμα της **μαύρης χολής**: πρόκειται για ένα από τα υγρά που αρδεύουν το σώμα.

Ο Ηρακλής έζησε τα δυο παροξυσμικά περιστατικά του **κράματος** της **μαύρης χολής**. Ένα παθολογικό του χαρακτηριστικό αφορά στο φόνο των παιδιών του τα οποία διαπέρασε με βέλος σε μια κρίση μανίας (εξ'ου και η τραγωδία του Ευριπίδη «Ηρακλής μαινόμενος» στην οποία ο Ηρακλής σκοτώνει και τη γυναίκα του). Στην τραγωδία του Σοφοκλή «Τραχίνια» η Δηιάνερα, η νόμιμη σύζυγος του Ηρακλή, αλείφει το χιτώνα του με το αίμα του Κενταύρου Νέσσου που της έχουν πει ότι είναι ερωτικό φίλτρο. Ο Ηρακλής κυριεύεται από αφόρητους πόνους οπότε τον μεταφέρουν στο όρος Οίτη όπου ετοιμάζεται για την πυρά (αποθέωση του). Αργότερα αυτό θα γίνει το θέμα της τραγωδίας του Σενέκα ο «Ηρακλής επί της Οίτης». Ο Ιπποκράτης μιλάει για «**Ηράκλεια Νόσο**». Είναι ένα ερώτημα αν αυτή η νόσος ταυτίζεται με την επιληψία : η γυναίκα που νοσεί απ'αυτήν γίνεται κάτωχρη, τρίζει τα δόντια, σάλια κυλάνε από το στόμα της. Οι αρχαίοι ονόμαζαν την επιληψία **ιερά νόσο**. Άραγε η ασθένεια του Ηρακλή είχε να κάνει με αυτήν ; Ο Αριστοτέλης υποστήριζε πως είναι δύσκολο να μην ταυτιστεί η κρίση τρέλας με ένα από τα συμπτώματα της επιληψίας (ιερά νόσος). Ο Ηρακλής αρρώστησε ίσως από την κόπωση που του στοίχησαν οι άθλοι του (ηράκλεια νόσος) .

Πάντως επικρατούσε η αντίληψη ότι οι μελαγχολικοί γίνονται συνήθως επιληπτικοί και οι επιληπτικοί μελαγχολικοί. Αν η ασθένεια προσβάλλει το σώμα γίνονται επιληπτικοί, αν προσβάλλει τη σκέψη γίνονται μελαγχολικοί. Θεωρούσαν ότι η επιληψία προσβάλλει τους φλεγματικούς (και όχι τους χολερικούς). Ο φλεγματικός αφορά σε μια από τις κλασσικές τέσσερις ιδιοσυγκρασίες. Χαρακτηρίζεται από ψυχρότητα και δυσπιστία, αυτοκυριαρχία και σεβασμό στους κανόνες: οι φλεγματικοί είναι επίμονοι και ακέραιοι .

Επίσης και ο Αίας (ήρωας του τρωικού πολέμου) τρελαίνεται (εκ- στατικός) και ο **Βελλεροφόντης** (μυθικός ήρωας της αρχαιότητας) διατρέχει τις ερήμους. Ο **Όμηρος** λέει στο ποίημα του : *«μοναχός, έρμος ετριγύριζε στις ερημιές τον κάμπο σκουλήκι στην καρδιά τον έτρωγε κι αρνήθηκε τον κόσμο»*. Πλήρης από έπαρση για τη δύναμή του, ο Βελλεροφόντης αποφασίζει με το φτερωτό άλογό του να ανέβει στον ουρανό (ή στον Όλυμπο) και να ανακαλύψει την κατοικία των θεών. Η αυθάδεια όμως που οδηγεί στην Ύβρη τιμωρείται αυστηρά. Ο Δίας, εξοργισμένος από το θράσος του, του έριξε κεραυνό με αποτέλεσμα ο Βελλεροφόντης να πέσει από το άλογό του και να μείνει ανάπηρος, χάνοντας τόσο τη βασιλική αρχή όσο και τον Πήγασο (που του *«τον πήραν οι θεοί»*). Ο ήρωας εγκαταλείπει τη Μικρά Ασία και επιστρέφει στην Ελλάδα όπου περιπλανάται φτωχός και δυστυχισμένος. Σύμφωνα με μία ασαφή αναφορά στην Ιλιάδα, καταφεύγει στην Καλυδώνα (ενδεχομένως λίγο πριν τον θάνατό του) όπου φιλοξενείται από τον βασιλέα Οινέα. Από τη σύζυγό του Αμφίκλεια αποκτάει δύο γιούς: τον Ιπόλοχο και τον Ίσανδρο.

Κατά τον Μιχάλη Κοπιδάκη (2002) με τρία **συμπτώματα** εκδηλώνεται η ψυχική νόσος στην οποία καταδίκασαν ομόφωνα οι θεοί τον ήρωα:

1^ο Σύμπτωμα, η εγκατάλειψη των ανέσεων και της θαλπωρής της ανθρώπινης κοινωνίας αφότου κατέφυγε όπως τα άγρια θηρία στην ερημιά. Ως ερημίτης δεν παραμένει εδραίος αλλά περιπλανιέται συνεχώς και ασκόπως κατά το μοτίβο του **homo vagabundus** του **περιπλανόμενου Ιουδαίου**. (Οι ψυχές περιπλανώνται συνεχώς και ασκόπως μέσα στον ομηρικό ασφοδελό λειμών). Επομένως ο Βελλεροφόντης είναι **φυγός θεόθεν** και **αλήτης** όπως αργότερα συνέλαβε τη δική του μοίρα-αλλά και την πανανθρώπινη-ο Εμπεδοκλής.

2^ο Σύμπτωμα, η **Φυγανθρωπία**, η οποία δεν είναι ανθρωποφοβία, αλλά μισανθρωπία. Αλλά και ο ίδιος ο Ευριπίδης που έγραψε τραγωδία με τον τίτλο «Βελλεροφόντης» (το έργο χάθηκε), εμφανίζεται ως σκυθρωπός, σύννους και μισόγελως. Λέγεται ακόμη πως διημέρευε σ'ένα σπήλαιο στη Σαλαμίνα αποφεύγοντας τις συναναστροφές μολονότι γνώριζε το κόστος της εσωστρέφειας και της μοναξιάς: «*κουδείς αυτός, ευτυχεί ποτέ*» (Τρωάδες), «*κανείς άνθρωπος που είναι επικεντρωμένος στον εαυτόν του δε γνωρίζει την ευτυχία*».

3^ο Σύμπτωμα ο **εσωτερικός σπαραγμός** που είναι το οδυνηρότερο σύμπτωμα το οποίο **σωματοποιεί** τον ψυχικό πόνο. Ο **θυμός** είναι ένας γενικός όρος που δηλώνει τον εσώτερο εαυτόν μας, το πνεύμα της ζωής, την έδρα των συναισθημάτων, των συγκινήσεων, των παθών. Πρόκειται για περίπλοκο σύνολο, είναι η αίσθηση του εαυτού. Τα **δόντια** είναι οι τύψεις, οι σκοτεινοί διαλογισμοί, οι αρνητικοί μηρυκαστικοί ιδεασμοί, οι αυτομομφές, το αίσθημα ενοχής, τα οποία **αλέθουν** την **ψυχή**. Στα ερωτικά συμφοραζόμενα κυρίως βρίσκουμε την έκφραση “*to eat one’s heart out*”.

Ο Jean-Philippe Esquirol (1772-1840), το 1820 χρησιμοποιεί τη λέξη **λυπομανία** (lypomania) ή και λυποθυμία. Με αυτούς τους όρους χαρακτηρίζει τη θεόσταλη **θυμοβορία** (που κατατρώγει την καρδιά) του Βαλλερεφόντη. Την περιγράφει ως μια βαρύτατης μορφής δυσθυμία συνοδευόμενη από μισανθρωπία. Η επιδίωξη της μοναξιάς συνδεδεμένη με τη μισανθρωπία συνιστούν τα προεξάρχοντα χαρακτηριστικά της μελαγχολίας. Ο Esquirol αφήνει τη λέξη μελαγχολία στους ηθογράφους και τους ποιητές. Υποστηρίζει ότι οι **λυπομανείς** είναι εξαιρετικά κατάλληλοι για την καλλιέργεια των τεχνών και των επιστημών: έχουν αδύνατη μνήμη, αλλά οι ιδέες τους είναι τολμηρές και οι αντιλήψεις τους πλατιές, είναι δε ικανοί να στοχάζονται σε βάθος. Οι μεγάλοι νομοθέτες είναι κατά κανόνα μελαγχολικοί: ο Μωάμεθ, ο Λούθηρος, ο Τάσσο, ο Κάτων, ο Πασκάλ, ο Ρουσσώ κ.λπ.

Σε παρόμοια κακά έπεσαν και ο Εμπεδοκλής και ο Πλάτων και ο Σωκράτης και οι περισσότεροι από τους ποιητές. Υπάρχουν τρία είδη θείας παραφροσύνης κατά τον Σωκράτη:

-η προερχόμενη από τον Απόλλωνα: **μαντική έμπνευση**

-η προερχόμενη από τον Διόνυσο: **μυστική έμπνευση**

-η προερχόμενη από τις Μούσες και την Αφροδίτη: **ποιητική έμπνευση, έρωτας.**

Στην αρχαιότητα διάβαζαν μεγαλοφώνως ή άκουγαν κάποιον συνεργό (δούλο κατά προτίμηση) να τους διαβάζει. Ο Αριστοτέλης ήταν από τους πρώτους που υιοθέτησαν τη σιωπηλή ανάγνωση. Ο Πλάτων τον

αποκαλούσε πειρακτικά «ο αναγνώστης». Όμως αυτή ακριβώς η αυτάρκεια συντελούσε στην επιδείνωση της μοναξιάς του (ροπή προς τον μονήρη βίο). Ο ίδιος ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί το επίθετο «**αυτίτης**» (από το αυτός, ο επικεντρωμένος στον εαυτόν του, ο καθ'αυτόν ών) και **μονώτης**. Ονομάζει δε **φιλόμυθο** αυτόν που αγαπά τους παλαιούς μύθους-που τέρπεται με το θαυμαστό κόσμο των πλασματικών ιστοριών που είναι βυθισμένος στην ανάγνωση των παραδοσιακών- και όχι τον φλύαρο, τον αδολέσχη (πολυλογάς). Αρμόζει αυτή η ενασχόληση στον φιλόσοφο που αρέσκεται να αναλογίζεται τα αρχαιολογικά θέματα. Επομένως ο Αριστοτέλης ήταν αυτίτης και μονώτης γι'αυτό και φιλόμυθος. Μελαγχολικός λοιπόν και ο Αριστοτέλης; Ωστόσο ο φιλόσοφος και δάσκαλος είχε διεκτραγωδήσει τη χαλεπότητα του μονήρους βίου. Δε δίσταζε να παραδεχθεί πως ο άνθρωπος που είτε έχει δυσκολίες επικοινωνίας είτε είναι αυτάρκης θα πρέπει να θεωρηθεί είτε άγριο ζώο είτε θεός. Δήλωνε ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώο πολιτικόν, δηλαδή είναι πλασμένος να ζει μέσα σ'ένα οργανωμένο σύνολο, την πόλη, και να συναγελάζεται με τους πολλούς (παρετυμολογικός συσχετισμός των αρχαίων της λέξης «πόλις» με τους «πολλούς»). Με όρους της σύγχρονης επιστήμης η τάση για απομόνωση και η εσωστρέφεια του φιλοσόφου θα μπορούσαν να αποδοθούν σε **ενδογενή μονοπολική κατάθλιψη** (κάτι που δε μπορεί ν'αποδειχθεί).

Ο Αριστοτέλης ήταν ανήλικος όταν πέθανε ο πατέρας του (Νικόμαχος, γιατρός στην αυλή του Αμύντα Γ' της Μακεδονίας ενώ ήταν έφηβος όταν έχασε τη μητέρα του Φαιστιάδα. Ο αδερφός του Αρίμνηστος πέθανε νέος, ενώ λίγο μετά τη γέννηση της κόρης του πέθανε και η γυναίκα του η Πυθιάς. Όταν ο φιλόσοφος βρισκόταν «επί θύραις θανάτου» άφηνε πίσω του τη σύντροφό του Ερπυλλίδα (η σχέση τους δεν είχε νομιμοποιηθεί) και δυό ανήλικα παιδιά. Εξορίστηκε δυό φορές από την Αθήνα και πληρώθηκε βαθεία γι αυτό. Οι σχέσεις του με το μαθητή του Αλέξανδρο (τον Μέγα) ψυχράνθηκαν μετά τη δολοφονία του μικρανεπιού του Καλλισθένη, ενώ φαίνεται να τον δυσαρεστούσε η επεκτατική και εξισωτική πολιτική του στρατηλάτη. Αυτά όλα αλλά και η μακρόχρονη αρρώστια του συνέβαλαν στη επιδείνωση της **απαισιοδοξίας** του.

Ο Αριστοτέλης έγραφε ότι το πολύ κρασί φέρνει τον άνθρωπο στην κατάσταση του μελαγχολικού. Πίνοντάς το κανείς αλλάζει χαρακτήρα και γίνεται **πολλά και διάφορα**: οργίλος, φιλόμυθος, ευσπλαχνικός, θρασύς. Το κρασί μεταβάλλει βαθμιαία εκείνον που το πίνει: Από νηφάλιος **ψυχρός** και λιγομίλητος γίνεται πιο ομιλητικός. Σε μεγαλύτερη ποσότητα γίνεται ευφράδης και θαρραλέος ενώ αν συνεχίσει, τον κάνει να ενεργεί με θράσος. Σε μεγαλύτερη ακόμα δόση τον κάνει φλύαρο επιθετικό και μανιώδη, ενώ σε υπερβολική ποσότητα τον αποχαυνώνει. Μπορεί ακόμα και δάκρυα να του φέρει ή και να χάσει τη λαλιά του. Κάποιοι μπορεί να γίνονται άγριοι ή ευσπλαχνικοί. Το κρασί κάνει τους ανθρώπους ερωτικούς: αυτός που πίνει φτάνει στο σημείο να φιλάει στο στόμα ανθρώπους που ως νηφάλιος ποτέ δε θα φιλούσε επειδή είναι είτε άσχημοι είτε γέροι. Κατά βάθος ο μελαγχολικός είναι δια βίου ένα πλήθος χαρακτήρων όπως η πληθώρα των χαρακτήρων οι οποίοι προκύπτουν όταν κάποιος πίνει κρασί, ανάλογα με την ποσότητα

που καταναλώνει: το κρασί είναι ικανό να παράγει βαθμιαία όλες τις καταστάσεις της προσωπικότητας).

Ο μελαγχολικός είναι κατ'ουσίαν πολυμορφικός: η μαύρη χολή προσφέρει στον εκ φύσεως μελαγχολικό εφόρου ζωής όλους τους χαρακτήρες των σταδίων της μέθης (με όλους τους προσήκοντες κινδύνους). Στον μελαγχολικό περιέχονται εν δυνάμει όλοι οι χαρακτήρες των ανθρώπων γεγονός το οποίο φωτίζει τη θαυμαστή δημιουργικότητα τους. Η **μαύρη χολή** και το **κρασί** διαμορφώνουν χαρακτήρες, είναι δηλαδή **ηθοποιοί**, πλάθουν χαρακτήρες. Η μαύρη χολή και το κρασί έχουν τα ίδια αποτελέσματα επειδή **έχουν την ίδια φύση**. Τα πάντα συντελούνται ρυθμιζόμενα από τη **θερμότητα**. Η μαύρη χολή είναι ασταθής, ψυχρή ή θερμή. Αυτή είναι η **κράση** της μελαίνης χολής : πρόκειται για μείγμα ασταθές το οποίο μπορεί να μεταπίπτει από τη μεγάλη θερμότητα στη μεγάλη ψυχρότητα.

Στη μελαγχολία υπάρχει η σταθερότητα της αστάθειας. Συχνά η κατάσταση της κατάπτωσης είναι η επαναφορά μιας υπερβολής . Έτσι οι σιωπηλοί είναι πολύ συχνά παράφρονες (εκστατικοί).

Η έννοια της **κράσης** παραπέμπει στον Ιπποκράτη. Πρόκειται για την θεωρία των βασικών τεσσάρων χυμών: του αίματος, του φλέγματος, της κίτρινης χολής, και της μαύρης χολής. Κατά τον Ιπποκράτη η υγεία εναπόκειται στο καλό μείγμα των χυμών.

Το πάν αφορά στην ισορροπία-έννοια του «μέσου» της αριστοτελικής «μεσότητας»- του θερμού και του ψυχρού μέσα στην καρδιά, στην ισορροπία εντός του μείγματος δυο αντιπάλων δυνάμεων με αντίθετη φορά. Η μαύρη χολή στη φυσική της κατάσταση είναι ψυχρή και δε βρίσκεται στην επιφάνεια. Όταν περιέχεται σε υπερβολική ποσότητα στο σώμα προξενεί:

-αποπληξία: ξαφνική κατάρρευση σαν αυτήν που προέρχεται από θανάσιμο χτύπημα, αίσθηση ασφυξίας που κάνει το σώμα εντελώς αναίσθητο. Κατά τον Αρεταίο (επιφανής έλληνας γιατρός (1830-1895), καθηγητής της ιατρικής και συγγραφέας συγγραμμάτων) αυτό ανήκει στην κατηγορία της παράλυσης. Κατά τον Ιπποκράτη μερικές φορές ο πάσχων από αποπληξία δε μπορεί να μιλήσει .

-αθυμία: αβουλία, μειωμένες επιδιώξεις, παρορμήσεις και επιθυμίες, έλλειψη διάθεσης και ευχάριστων συναισθημάτων μέχρι αδιαφορίας/απάθειας. Πρόκειται για την καταθλιπτική κατάσταση .

-νάρκη: προσωρινή ελάττωση ή απώλεια των αισθήσεων και της κινητικής ικανότητας, πρόσκαιρη παράλυση προκαλούμενη από έντονο φόβο ή άλλο ισχυρό συναίσθημα.

-φοβίες: κατά τον Ιπποκράτη αν η δυσθυμία και ο φόβος έχουν μεγάλη διάρκεια αυτό είναι ένδειξη μιας μελαγχολικής κατάστασης.

Αν το κράμα της μαύρης χολής είναι **ψυχρότερο** απ'όσο πρέπει επιφέρει παράλογη δυσθυμία. Αυτοί οι άνθρωποι τείνουν περισσότερο προς το βρόχο αυτοκτονία). Στο άκρο της δυσθυμίας, (δυσφορία για την ύπαρξη) στο τέρμα της αθυμίας (κατάθλιψη, απουσία κάθε επιθυμίας για ύπαρξη) υπάρχει η απελπισία, ο θάνατος και η αυτοκτονία. Ο Ιπποκράτης συστήνει να χορηγείται κάθε πρωί χυμός από ρίζα **μανδραγόρα**.

Πρόκειται για δικότυλο φυτό με σαρκώδη και διχαλωτή ρίζα το οποίο θυμίζει ανθρώπινο σώμα. Είναι γνωστό από την αρχαιότητα για τις ναρκωτικές και θεραπευτικές του ιδιότητες. Λαϊκές δοξασίες του αποδίδουν αφροδισιακές ιδιότητες .

Ο Αριστοτέλης αναφέρει την περίπτωση κάποιας ασθενούς σε οξεία έξαψη η οποία είχε παραφρονήσει. Είχε **φόβους** και **τρόμους** από το σκοτάδι, επιθυμία για αυτοκτονία, σφίξιμο στην καρδιά. Ο *θυμός* της ταραγμένος και σε αφωνία είχε αλλοιωθεί και αυτός.

Στον Όμηρο ο **θυμός** είναι το όργανο της συγκίνησης και η έδρα του πόνου. Η αθυμία, η ευθυμία, η δυσθυμία είναι τρόποι με τους οποίους το άτομο αντιλαμβάνεται την ύπαρξη του στο κόσμο. Αισθάνεται ότι ζει μέσα στην ευεξία ή μέσα στη θλίψη

Η άρρωστη κατονόμαζε φοβερά πράγματα που την πρόσταζαν να πηδήξει, να ριχτεί σε πηγάδια, να κρεμαστεί γιατί τάχα αυτό ήταν το καλύτερο. Όταν δεν υπήρχαν φαντάσματα υπήρχε ένα είδος ηδονής που την έκανε να ποθεί το θάνατο σα να ήταν κάτι καλό. Η αυτοκτονία με βρόχο φαντάζει περισσότερο γυναικεία, ενώ το ξίφος είναι το όργανο του ανδρικού θανάτου (πχ θάνατος του Αίαντα). Όσοι κυριεύονται από δυσθυμία επειδή μειώνεται η θερμότητα τους τείνουν περισσότερο προς το βρόχο. Οι περισσότερες αυτοκτονίες παρατηρούνται στους πολύ νέους και στους γέρους. Στους γέρους η θερμότητα μειώνεται από την ηλικία ενώ οι νέοι το παθαίνουν από τη φύση τους και η θερμότητα τους μειώνεται από μόνη της. Γι αυτό τα παιδιά είναι πιο εύθυμα ενώ οι γέροντες πιο δύσθυμοι, διότι τα μεν παιδιά είναι θερμά, οι δε γέροντες ψυχροί. Τα γηρατειά είναι ένα είδος κατάψυξης. Μερικοί αυτοκτονούν μετά το μεθύσι διότι η θερμότητα που δημιουργεί το κρασί είναι επείσακτη (απέξω, εξωτερικό αίτιο) και μόλις σβήσει επέρχεται το κακό. Αυτοκτονούν εκείνοι των οποίων η θερμότητα σβήνει ξαφνικά έτσι ώστε όλοι να απορούν επειδή προηγουμένως δεν είχαν δώσει κανένα σημάδι.

Αν η μαύρη χολή υπερθερμανθεί τείνει να βγει προς τα έξω και προκαλεί **ευθυμία** συνοδευόμενη από :

-τραγούδια : κατάσταση υπερδιέγερσης στα όρια του παθολογικού.

-έκσταση : έξοδος από τον εαυτόν (έκστασις του Ηρακλή, του Αίαντα, του Μαρακού του Συρακούσιου. Ο τελευταίος ήταν ο καλύτερος ποιητής όταν βρισκόταν πάνω στην κρίση της τρέλας του). Πρόκειται για **μανικούς** (άνθρωποι μανικοί και ευφυείς) με μανικά ή ενθουσιαστικά νοσήματα. Η μανία ορίζεται ως η έκστασης της διάνοιας (μελαγχολικά εκστάσεις). Η **έκσταση** αποδίδει γενικά την έννοια της **τρέλας** (έξοδος από τη φυσική κατάσταση). Μέσω της εκστάσεως η μαύρη χολή μπορεί να βγαίνει προς τα έξω. Όταν η θερμότητα της μαύρης χολής είναι κοντά στα κέντρα της νοήσεως τότε προκύπτουν τα νοσήματα της τρέλας ή της **ιερής μανίας** (μανικά ή ενθουσιαστικά). Από κει γίνονται οι *σίβυλλες* (κατά την αρχαιότητα γυναίκες που σε κατάσταση έκστασης προφήτευαν τα μέλλοντα) και οι *βάκιδες* και οι ένθεοι οι οποίοι εκ φύσεως έχουν αυτήν την ιδιοσυγκρασία (φυσικό κράμα).

-εξανθήματα: όταν η (θερμασμένη) μαύρη χολή βγαίνει από το δέρμα δημιουργεί εξελκώσεις, δηλαδή **εκ φύσεως** εκζέσεις όπως τα έλκη του Ηρακλή.

Η μαύρη χολή είναι ένα απόθεμα, **κατάλοιπο** το οποίο κατακρατείται, ένα περίττωμα, ένα περίσσειμα το οποίο παραμένει ενεργό στο σώμα (η θεωρία των κατάλοιπων είναι αριστοτελική, δεν βρίσκεται στον Ιπποκράτη). Έτσι, όσοι βγάζουν πολύ από το περίσσειμα μαζί με το σπέρμα είναι πιο εύθυμοι γιατί ξαλαφρώνουν. Ανακουφίζονται μέσα από την σπερματική έκχυση. Η λέξη «περιττός» φανερώνει αυτό που είναι σε περίσσεια, σε υπερβολή, αλλά επίσης, μεταφορικά, **το εξάιρετο** (τα φυτά που έχουν εξαιρετικό άρωμα ονομάζονται «τα περιττά τη οσμή»). Ο έξοχος (ο περιττός) άνθρωπος είναι εκείνος ο οποίος διαθέτει **κατάλοιπο** (περίττωμα) σε υπερβολική ποσότητα. Πρόκειται για τη σχέση ανάμεσα στο πλεονάζον αυτό υλικό, αυτόν τον «ηλίθιο» χυμό (μαύρη χολή) και τη δημιουργικότητα του πνεύματος, την ορμή της φαντασίας. Τόσο ο χυμός του σταφυλιού όσο και το κράμα της μαύρης χολής περιέχουν αέρα (αεριούχα). Το κρασί περιέχει αέρα που είναι ο αφρός του. Αυτός είναι ο λόγος που το κρασί προξενεί ερωτική διέγερση επειδή ακριβώς σχετίζεται με τον αέρα. Το πέος από μικρό μεγαλώνει επειδή γεμίζει αέρα. Τόσο η διοχέτευση του σπέρματος κατά την ερωτική πράξη όσο και η έκχυσή του γίνονται με ώθηση του αέρα. Έτσι το μαύρο κρασί κάνει τους ανθρώπους «πνευματώδεις» δηλαδή γεμάτους αέρα. Το ίδιο πνευματώδεις κάνει τους ανθρώπους και η μαύρη χολή (πνευματώδεις μελαγχολικοί). Οφείλουμε να διακρίνουμε ανάμεσα :

-στη μελαγχολία ως αρρώστια με την έννοια του επεισοδίου, του τυχαίου περιστατικού. Πρόκειται εδώ για μια τυχαία υπέρβαση του μέτρου της (μαύρη χολή) η οποία οδηγεί σε μια παθολογική περίοδο .

-στη μόνιμη παρουσία σ'ένα άτομο μιας ποσότητας μαύρης χολής η οποία το κάνει μελαγχολικό (φυσική ιδιότητα). Εδώ το άτομο δεν είναι κατ'ανάγκη άρρωστο αλλά έχει μια ροπή προς της αρρώστια. Πρόκειται γι αυτό το οποίο οι λατίνοι ονομάζουν *proclivitas* ή *declivitas* (προσπάθεια, προδιάθεση), ένα εγγενές κράμα μαύρης χολής που συνιστά το φυσικό ενός ανθρώπου. Μπορεί να υπάρχει μια υγεία του μελαγχολικού, ένα *καλό κράμα αστάθειας*, μια υγεία η οποία συνιστάται στην *κανονικότητα του αντικανονικού*, στην ομαλότητα της ανωμαλίας, μια κατάσταση πρόσκαιρη και εύθραυστη. Πρέπει λοιπόν ο μελαγχολικός να αγρυπνεί και να προσέχει.

Κατά τον Αριστοτέλη οι μελαγχολικοί εκ φύσεως έχουν πάντα ανάγκη από φάρμακα. Το σώμα του μελαγχολικού υποφέρει ακατάπαυστα εξ αιτίας του κράματος (αεριούχο) και βρίσκεται αδιάκοπα σε κατάσταση βίαιης επιθυμίας. Η ηδονή διώχνει τον πόνο καθώς πρόκειται για το αντίθετο του: αδιάφορο ποια ηδονή φτάνει να είναι έντονη. Ως εκ τούτου, οι **μελαγχολικοί** είναι **ακόλαστοι** και **άπληστοι**. Ο μελαγχολικός αναζητά πάντα την ηδονή που δεν είναι παρά ένας τρόπος για να καταπραΰνει τον πόνο που του προξενεί η οξύτητα της μαύρης χολής. Αδιακόπως ρέπει προς τη διασκέδαση παρασυρόμενος στη διαφθορά. Καθώς επείγεται για να βρει τη γαλήνη του σώματος, δεν κάνει και τόσο αυστηρές επιλογές των ηδονών. Εξαιτίας της δριμύτητας του πόνου που του προξενεί η μαύρη χολή, ο μελαγχολικός δεν αντέχει την άχαρη ζωή της εγκράτειας. Είναι άνθρωπος της διασκέδασης, πλάσμα βίαιο και αντιφατικό, υποκείμενο σε αδιάκοπη αλλαγή. Αδύνατον να τον πιάσεις. Τη στιγμή που νομίζεις ότι θα το πετύχεις, ο μελαγχολικός έχει ήδη πετάξει πέρα από το σημείο όπου τον περιμένεις. Επειδή η δύναμη της μαύρης χολής είναι ασταθής, ασταθείς είναι και οι μελαγχολικοί.

Πως η **αστάθεια**, η μεταβλητότητα, οι μεταπτώσεις του μελαγχολικού μπορούν να εξηγήσουν το μεγαλείο, τη δημιουργικότητα, την ιδιοφυία ; Ποια η σύνδεση ανάμεσα στα πεδία της κουλτούρας, της τέχνης, της ποίησης και του μελαγχολικού ;

Η δημιουργία είναι μίμηση (ο Πλάτων καταδικάζει την τέχνη αποδίδοντας της τον μειωτικό χαρακτηρισμό της μίμησης). Ο καλλιτέχνης, ο μιμητής, κατασκευάζουν ψευδαισθήσεις χωρίς πραγματική ουσία. Η δημιουργικότητα είναι μια τάση να είναι κανείς

διαφορετικός, μια αδάμαστη ορμή να γίνει κανείς άλλος, να γίνει όλοι οι άλλοι. Πρέπει να είναι κανείς προικισμένος για να μεταπλάθεται, να γίνεται διαφορετικός. Ο Αριστοτέλης μας μιλάει για δυο τρόπους να γίνεται κανείς άλλος :

-μέσω της ευφυΐας: η ποιητική τέχνη είναι κτήμα του προικισμένου από τη φύση ο προικισμένος μπορεί εύκολα να μιμείται, είναι εύπλαστος.

-μέσω της τρέλας (μανία): ο μανικός είναι εκστατικός. Η τρέλα είναι η έξοδος από τον εαυτό). Βγαίνοντας ο τρελός έξω από τον εαυτό του μπορεί να πάρει όλες τις θέσεις των άλλων (αυτό είναι τρόπος μίμησης) .

Ο Αριστοτέλης κατά κάποιο τρόπο καταργεί την ποιοτική διαφορά ανάμεσα στον προικισμένο και τον τρελό. Υπάρχει μόνο διαφορά βαθμού (ποσοτική): ο προικισμένος και ο τρελός ανήκουν στην ίδια φυσική κατηγορία

Αντίθετα, τα «Μεγάλα Ηθικά» ι, 1203 β του Αριστοτέλη αντιπαραθέτουν τους «θερμούς και προικισμένους» με τους «ψυχρούς και μελαγχολικούς».

Δε μπορείς να είσαι δημιουργός παρά όντας άλλος, αν αφεθείς να γίνεις άλλος. Έτσι μπορείς να μιμηθείς όλα τα πρόσωπα και όλα τα όντα, μπορείς να υποδυθείς το σύμπαν ολόκληρο, του πουλί που κελαηδάει, την κίνηση των νερών, το φλοίσβο των κυμάτων. Τότε αισθάνεσαι ότι μπορεί να σε κυριέψει η τρέλα. Ο Δημόκριτος και ο Πλάτων υποστήριζαν ότι κανείς δε μπορεί να είναι καλός ποιητής χωρίς μια θεία πνοή που να μπορεί να παραβληθεί με την τρέλα. Η ποίηση προϋποθέτει την έμπνευση δηλαδή την κατακυριεύση του ποιητή από μια θεία δύναμη όποια και αν είναι: μια μούσα, ο Απόλλων ή κάτι άλλο το οποίο να προσδιορίζεται λίγο πολύ ως «εκτός εαυτού». Η διέγερση της τρέλας προδιαθέτει στον υπέρτατο βαθμό τις ικανότητες του πνεύματος για απρόβλεπτους συνειρμούς και αλλόκοτες συσχετίσεις που κινούν την προσοχή και ξυπνούν έντονα πάθη .

Εν κατακλείδι. Κατά τον **Αριστοτέλη** όλοι οι άνθρωποι που έχουν διακριθεί σε τέτοιο τομέα ήταν μελαγχολικοί. Η μαύρη χολή είναι ηθοποιός (ηθοποίηση). Διαμορφώνει συμπεριφορές και χαρακτήρες. Έτσι ο μελαγχολικός είναι ικανός να μετατρέπεται στο α ή το β πρόσωπο. Το κράμα της μαύρης χολής, η μελαγχολική κράση, είναι το **μεταφορικό** ταμπεραμέντο (μίμηση, αναπαράσταση, τέχνη). Οι μελαγχολικοί είναι κατ'ουσίαν ποιητές

χάρη στην ένταση των διαθέσεων τους. Η ευστοχία της **μεταφοράς** είναι αποτέλεσμα της δύναμης της μαύρης χολής.

Κατά τον **Πλάτωνα** οι ιδιοφυείς άνθρωποι είναι παρορμητικοί και έξαλλοι. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Δημόκριτος αλλά και ο γιατρός Ρούφος από την Έφεσο (ειδικός στην μελαγχολία). Ο τελευταίος υποστηρίζει ότι αυτοί που έχουν οξύ πνεύμα και μεγάλη ευφυΐα πέφτουν εύκολα στην μελαγχολία επειδή έχουν γρήγορες μεταβολές και μεγάλη ικανότητα πρόβλεψης και φαντασίας.

Ο Huarte de san Juan (1529-1588, ισπανός γιατρός και ψυχολόγος) αναφέρει τη μορφή του **Αποστόλου Παύλου**. Λέει πως όταν ο θεός θέλησε να πλάσει μέσα στην κοιλιά της μαμάς του έναν άνθρωπο που να είναι κατάλληλος να αποκαλύψει στον κόσμο την έλευση του γιού του, τον έκανε **μελαγχολικό** (με φλογερό θυμικό, μεγάλη νοημοσύνη και μεγάλη φαντασία).

Κατά τον Κοπιδάκη (2002) σήμερα ο όρος μελαγχολία χρησιμοποιείται ως αρχαϊκό κατά κάποιον τρόπο συνώνυμο του όρου **κατάθλιψη** (depression) η οποία προκαλείται-όπως υποστηρίζουν- από εκφυλισμό των νευρικών κυττάρων, καλύπτει μια ευρεία κλίμακα συμπτωμάτων και αντιμετωπίζεται, μεταξύ πολλών άλλων, με το αντικαταθλιπτικό Prozac, "*La Viagra de l'âme*". Η κατάθλιψη και η διπολική εκδοχή της, η μανιοκατάθλιψη, αποτελούν στις μέρες μας το μήλον της Έριδος ανάμεσα στη νευροβιολογία της συμπεριφοράς και την ψυχανάλυση. Η ακραία βιολογική ψυχιατρική θεωρεί πανάκεια τα ψυχοφάρμακα τα οποία οι αντίπαλοί της εκφασλίζουν ως ψυχικούς ζουρλομανδύες. Οι συμφιλιωτικοί που πιστεύουν ότι η ασθένεια δεν προκαλείται από ένα μόνο αίτιο, συνιστούν φαρμακευτική αγωγή αλλά και κατάδυση στο φρέαρ της ψυχικής αβύσσου. Η μελαγχολία στάθηκε μια από τις «αριστοκρατικές» εκείνες ασθένειες που γονιμοποίησαν την τέχνη, τη λογοτεχνία και τον φιλοσοφικό στοχασμό. Κατά τον Μεσαίωνα η **ακηδία** (acedia), το θανάσιμο εκείνο αμάρτημα που ελλόχευε ιδιαίτερα τις ώρες του μεσημεριού θεωρήθηκε ως **morbus melancholicus**. Ακηδία είναι η αφροντισιά, η αμέλεια, αθυμία και ανορεξία που κυριεύει τον άνθρωπο, κάνουντάς τον απρόθυμο, αμελή ή αδιάφορο για κάθε πνευματικό έργο. Χαρακτηρίζεται ως βαρύτατο αμάρτημα, ένα από τα επτά θανάσιμα αμαρτήματα, μαζί με την υπερηφάνεια, τη φιλαργυρία, την πορνεία, την οργή, τη γαστριμαργία, τον φθόνο.

Πέρα από τους ποιητές μελαγχολία ήταν η ασθένεια που ταίριαζε σε επιστήμονες, ιδιαίτερα στους μαθηματικούς, σε ηγεμόνες και βέβαια στις ωραίες γυναίκες. Μια απροσδιόριστη λύπη, ένα σύννεφο μελαγχολίας (επ' ουδενί λόγω η χυδαία χαρά) έπρεπε να συνοδεύει πάντοτε την καλλονή για να επιτείνει το αίνιγμα του μυστηρίου της.

Ο I. Kant κατέταξε τη μελεγχολία στη σφαίρα του Υψηλού ενώ ο W.Benjamin ανακάλυψε την αριστερή μελαγχολία. Κατά τον Κοπιδάκη (2002), κατιόντες του μελαγχολικού τύπου αποφαίνονται ο **υποχόνδριος**, ο **κατά φαντασίαν ασθενής**, ο **αίρων τη δυστυχία του κόσμου**, ο φροϋδικός **νάρκισσος** και πολλοί άλλοι. Η μελαγχολία σφράγισε κινήματα ιδεών και αισθητικές θεωρίες (ουμανισμός, ρομαντισμός, decadence). Τα σύμβολά της: το φθινόπωρο, το δειλινό, τα άγρια μεσάνυχτα, τα κίτρινα φύλλα που στροβιλίζει ο άνεμος, τα παραμένα λουλούδια, ο ιχθύς κυπρίνος και ο Lord of Melancholy (ο πλανήτης Κρόνος).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αριστοτέλης : «Μελαγχολία και Ιδιοφυΐα» εκδόσεις «Άγρα», Αθήνα 1998.

Κοπιδάκης Μιχάλης, Καθηγητής Κλασσικής Λογοτεχνίας Πανεπιστημίου Αθηνών
«Βελλεροφόντης, Ευριπίδης, Αριστοτέλης: περιττοί και μελαγχολικοί» στο «Ορώμενα,
τιμή στον Αριστοτέλη», Συλλογικό έργο εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002.